

O‘ZBEKISTONDA DUTOR SAN’ATI: RIVOJLANISH JARAYONI, TARIXI, BUGUNGI KUNI VA ERTASI.

O‘zDK huzuridagi Botir Zokirov nomidagi Milliy estrada san’ati institute Iqtidorli talabalarning ilmiy -tadqiqot faoliyatini tashkil etish bo‘limi boshlig‘i
Toxtaoxunova Guliniso Shavkatbek qizi

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekistonda dutor san’atining shakllanish va rivojlanish bosqichlari, tarixiy ildizlari, hududiy ijrochilik maktablari hamda zamonaviy davrdagi ahamiyati yoritilgan. Dutor san’ati xalqning ma’naviy merosi, estetik qarashlari va milliy o‘zligining ifodasi sifatida tahlil qilinadi. Shu bilan birga, bugungi kunda dutor ijrochiligining ta’lim tizimidagi o‘rni, ustoz-shogird an’analari, xalqaro e’tiroflar va istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlari tahliliy asosda ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: dutor, milliy cholg‘u, musiqa san’ati, maqom, ijrochilik maktablari, madaniyat, ma’naviyat.

Аннотация: В статье рассматриваются этапы становления и развития искусства дутарного исполнительства в Узбекистане. Анализируются исторические корни, региональные школы, выдающиеся мастера и современное состояние дутарного искусства. Автор подчёркивает значение дутарной традиции как важнейшего элемента нематериального культурного наследия узбекского народа, раскрывает её роль в формировании национальной идентичности, а также рассматривает перспективы дальнейшего развития в условиях глобализации.

Ключевые слова: дутар, народные инструменты, музыкальное искусство, маком, традиции, культура, духовность.

Abstract: The article explores the formation and development of the dutar art in Uzbekistan, highlighting its historical roots, regional performance schools, and current significance. The dutar is analyzed as a reflection of the Uzbek people's spiritual values, musical heritage, and national identity. The paper also discusses the role of dutar art in modern education, its recognition by UNESCO, and future development prospects in the context of cultural globalization.

Keywords: dutar, national instruments, musical heritage, maqom, performance schools, culture, spirituality.

O‘zbek xalqining ma’naviy madaniyati asrlar davomida turli san’at turlarini o‘zida mujassam etib kelgan. Ulardan eng qadimiy va xalq orasida keng tarqalgan yo‘nalishlardan biri bu dutor san’atidir. Dutor – ikki torli cholg‘u bo‘lib, o‘zining

jozibali, sokin, ammo chuqur ma'noli ohangi bilan inson qalbiga kirib boradi.

Musika – xalq ruhining tili, dutor esa o'zbek xalqining qalb sadosidir. Shu boisdan dutor nafaqat musiqiy asbob, balki madaniy va ruhiy meros sifatida qadrlanadi. Uning tarixi, shakli, ijro uslublari va maktablari – bularning barchasi xalqning madaniy taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liqdir.

Tarixiy manbalarga ko'ra, dutorga o'xshash ikki torli cholg'ular qadimgi Sharq madaniyatlarida keng tarqalgan. Xorazm, Baqtriya, So'g'd, Marg'iyona kabi hududlarda topilgan haykalchalar va devor rasmlarida torli cholg'ularni chalayotgan sozandalar tasvirlari uchraydi. Bu esa torli cholg'ularning qadimiyligini isbotlaydi [1]. XI–XII asrlarda yashagan mashhur musiqashunos Al-Farobiy “Kitob al-musika al-kabir” asarida torli cholg'ularning tuzilishi va ularning inson ruhiyatiga ta'siri haqida yozadi. Dutor singari cholg'ular, asosan, xalq bazmlari, to'ylar, diniy marosimlarda ishlatilgan. XVI asrda dutor shaklan hozirgi ko'rinishga yaqinlashgan — ikki tor, uzun bo'yin, rezonans qutisi va yupqa ovoz pardasidan iborat bo'lgan [2]. XVIII–XIX asrlar O'rta Osiyo musika madaniyatida yuksalish davri bo'ldi. Aynan shu davrda dutor ijrochiligi professional tus ola boshladi. Har bir hududda o'ziga xos ijro maktablari shakllandi.

Xorazmda tez ijro, kuchli ritmik usullar, Buxoroda maqom tizimiga mos ohanglar, Farg'onada esa lirizm va emotsional yumshoqlik ustuvor bo'ldi.

Sovet davrida (1920–1980-yillar) dutor san'ati yangi bosqichga ko'tarildi. Musika maktablari, konservatoriyalar, filarmoniyalar tashkil etildi. Xalq artistlari Matyoqub Xarratov, To'xtasin Jalilov, Komiljon Otaniyozov, Orif Xo'jayev, Munojot Yo'lchiyeva kabi ustozlar bu san'atni professional sahnaga olib chiqdi [3]. Shu davrda dutor uchun maxsus notalar, o'quv qo'llanmalar yaratildi.

Hududiy ijrochilik maktablari va uslublari

Xorazm maktabi: Bu maktabda dutor o'tkir ritmik ifoda va jo'shqin ohanglar bilan ajralib turadi. Xorazm dutor ijrochiligi ko'pincha “Lazgi” kuylariga asoslangan.

Farg'ona–Toshkent maktabi: Bu yo'nalishda lirizm, mayin ohanglar, ayol ovozigacha mos kuylar ko'p uchraydi. “Tanovar”, “Dilxiroj”, “Guliston” singari kuylar bu maktabga xos.

Buxoro–Samarqand maktabi: Bu hudud maqom ijrochiligi markazi hisoblanadi. Dutor “Shashmaqom” tizimining muhim cholg'usi sifatida shakllangan.

Qashqadaryo–Surxondaryo maktabi: Bu maktab xalq lapar va yalla janrlariga yaqin bo'lib, dutor asosan xalq qo'shiqlari bilan uyg'unlashgan.

Mustaqillik yillarida dutor san'atiga davlat miqyosida e'tibor kuchaydi. Madaniyat va san'at markazlarida, ixtisoslashtirilgan musika maktablarida dutor bo'yicha

mutaxassislar tayyorlanmoqda. 2018-yilda dutor san'ati YUNESKO tomonidan Insoniyat nomoddiy madaniy merosi ro'yxatiga kiritilishi — bu san'atning xalqaro e'tirofini mustahkamladi.

Dutor san'ati O'zbekiston davlat konservatoriyasi, Buxoro, Andijon, Xiva, Termiz san'at institutlarida o'qitilmoqda. Har yili o'tkaziladigan "Yosh dutorchilar tanlovi", "Maqom festivali", "Milliy cholg'ular haftaligi" kabi tadbirlar bu sohaning yanada ommalashishiga xizmat qilmoqda [4].

Dutor san'atining ertangi istiqbollari

Kelajakda dutor san'atining rivoji uch yo'nalishda kuchayadi:

1. **Ilmiy tadqiqotlar:** dutorning shakli, tovushi, ijro texnikasi va tarixiy ildizlarini ilmiy asosda o'rganish.
2. **Raqamlashtirish:** qadimiy kuylar va ijrolarni audio-video formatlarda saqlash, onlayn kutubxonalar yaratish.
3. **Xalqaro targ'ibot:** o'zbek dutor ijrochiligining chet elda tanitilishi, madaniy almashinuv dasturlarini kengaytirish.

Zamonaviy kompozitorlar dutorni orkestr, estrada va elektron musiqa bilan uyg'unlashtirish yo'lida izlanishlar olib bormoqda. Bu esa dutor san'atining zamonaviy musiqa bilan uyg'unlashuviga olib keladi.

Xulosa: Dutor san'ati — o'zbek xalqining ruhiy, ma'naviy va estetik qadriyatlarining timsolidir. U tarix davomida xalq bilan birga yashab, xalqning quvonchi va g'amini ifoda etgan. Bugungi kunda dutor nafaqat milliy, balki global madaniyatning muhim elementi sifatida qadrlanmoqda. Uning kelajagi yosh avlodning bu merosga bo'lgan hurmati va ijodiy yondashuviga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Al-Farobiy. *Kitob al-Musiqa al-Kabir*. – Bag'dod, X asr.
2. Rajabov F. *O'zbek xalq cholg'ulari tarixi*. – Toshkent: San'at, 1995.
3. Turg'unov M. *O'zbek musiqa madaniyati tarixi*. – Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2016.
4. UNESCO. *Intangible Cultural Heritage Lists – Dutar and Traditional Music of Uzbekistan*. – Paris, 2019.
5. Xo'jayev O. *Maqom va dutor ijrochiligi maktablari*. – Samarqand, 2021.
6. Islomov H. *Milliy cholg'ular va maqom ijrochiligi*. – Toshkent: Fan, 2012.
7. Jo'rabekov A. *Dutor san'ati va uning zamonaviy taraqqiyoti*. – Toshkent, 2020.